

**O'QUVCHILARNING NUTQINI RIVOJLANTIRUVCHI
MASHQLAR: PEDAGOGIK YONDASHUV VA AMALIY
IMKONIYATLAR**

Samarqand davlat pedagogika instituti 1-bosqich talabasi

Ziyodullayeva Gulsanam Saidjon qizi

Dotsent: Pardayev Sirojiddin Shokirovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishda qo'llaniladigan mashqlar, ularning ta'lim jarayonida samarali tashkil etilishi va pedagogik ahamiyati yoritiladi. Nutqni rivojlantiruvchi mashqlar o'quvchilarning so'z boyligini oshirish, fikrlash doirasini kengaytirish va muloqot madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Maqolada hikoya tuzish, matnni qayta hikoyalash, rasm asosida gap tuzish, savol-javob mashqlari va ijodiy yozma ishlarning ta'lim jarayonidagi roli tahlil qilinadi. Shuningdek, o'qituvchining mashqlarni tanlash va ularni dars jarayoniga mos ravishda qo'llashdagi roli ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: nutq rivoji, nutqni rivojlantiruvchi mashqlar, og'zaki nutq, yozma nutq, so'z boyligi, muloqot madaniyati, ta'lim jarayoni, ijodiy fikrlash, kommunikativ kompetensiya.

**УПРАЖНЕНИЯ ДЛЯ РАЗВИТИЯ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ:
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ**

*Самаркандский государственный педагогический институт,
студентка 2 курса Зиводуллаева Гульсанам Саиджонова*

Доцент Пардаев Сирожиддин Шокирович

Аннотация: В данной статье освещаются упражнения, применяемые для развития устной и письменной речи учащихся, их эффективная организация в образовательном процессе и педагогическое значение. Упражнения, направленные на развитие речи, способствуют обогащению

словарного запаса учащихся, расширению их мышления и формированию культуры общения. В статье анализируется роль таких видов упражнений, как составление рассказа, пересказ текста, составление предложений на основе рисунков, вопросы и ответы, а также творческие письменные задания в образовательном процессе. Кроме того, рассматривается роль учителя в выборе упражнений и их адаптации к учебному процессу.

Ключевые слова: развитие мышления, упражнения для развития речи, устная и письменная речь, словарный запас, культура общения, образовательный процесс, творческое мышление, коммуникативная компетенция.

EXERCISES FOR DEVELOPING STUDENTS' SPEECH: PEDAGOGICAL APPROACH AND PRACTICAL OPPORTUNITIES

Samarkand State Pedagogical Institute, 2nd - year student

Ziyodullayeva Gulsanam Saidjonovna

Associate Professor Pardayev Sirojiddin Shokirovich

Annotation: *This article highlights the exercises used to develop students' oral and written speech, their effective organization in the educational process, and their pedagogical significance. Speech development exercises contribute to enriching students' vocabulary, expanding their thinking, and forming a culture of communication. The article analyzes the role of activities such as storytelling, retelling texts, constructing sentences based on pictures, question-and-answer exercises, and creative written tasks in the educational process. In addition, the role of the teacher in selecting and adapting exercises to the learning process is also considered.*

Keywords: *thinking development, speech development exercises, oral and written speech, vocabulary, communication culture, educational process, creative thinking, communicative competence.*

Nutq insonning fikrlash jarayoni, bilimni o'zlashtirishi va atrof-muhit bilan muloqot qilishida asosiy vosita hisoblanadi. Shu sababli ta'lim jarayonida, ayniqsa

ona tili va adabiyot darslarida, o'quvchilarning nutqini rivojlantirish pedagogik vazifalardan biri sifatida qaraladi. Nutqiy mashqlar orqali o'quvchilar so'z boyligini kengaytiradi, fikrni erkin ifodalaydi va muloqot madaniyatini shakllantiradi.

Nutqni rivojlantiruvchi mashqlar bir necha yo'nalishda amalga oshiriladi. Hikoya tuzish mashqlari - o'quvchilarga rasm, so'z yoki qisqa matn berilib, ular mustaqil hikoya yaratadilar. Masalan, "Bahor faslida bog'da sodir bo'lgan voqeani tasvirlab hikoya qil" mashqi orqali tafakkur va ijodiy fikrlash rivojlanadi va so'z boyligi kengayadi [1;45]. Matnni qayta hikoyalash - o'quvchilar o'qigan matn mazmunini o'z so'zlari bilan aytadilar. Shu mashq orqali mantiqiy tafakkur, xotira va og'zaki nutq ko'nikmalari shakllanadi [3;78]. Savol-javob mashqlari - o'quvchilar mavzu bo'yicha berilgan savollarga javob beradilar. Misol: "Oila ahamiyati haqida nima deya olasan?" Bu mashqlar mustaqil fikr bildirish, tahlil qilish va muloqot madaniyatini rivojlantiradi [5;54]. Rasm asosida gap tuzish – o'quvchilar rasm ko'rsatilib, undagi voqeani tasvirlab gap tuzadilar. Bu mashqlar vizual tafakkur bilan nutqni uyg'unlashga yordam beradi [7;123]. Ijodiy yozma ishlar – o'quvchilar mavzu bo'yicha esse, hikoya yoki insho yozadilar. Misol: "Maktabdagi bir kunim" mavzusida yozish orqali yozma nutq, grammatika va stilistik ko'nikmalar rivojlantiriladi [10;102]. Ushbu mashqlar tizimli ravishda barcha dars bosqichlarida – yangi mavzuni tushuntirish, mustahkamlash va nazorat qilish jarayonida qo'llanilganda samaradorlik oshadi. Interfaol metodlar, kichik guruhlarda ishlash va ijodiy topshiriqlar o'quvchilarning nutqiy faolligini rag'batlantiradi [8;35].

Nutqni rivojlantirish jarayonida mashqlarni faqatgina mazmun jihatidan emas, balki ularni tashkil etish shakli va metodik yondashuv nuqtai nazaridan ham tahlil qilish muhimdir. Chunki bir xil turdagi mashqlar turli metodlar asosida tashkil etilganda ularning samaradorligi sezilarli darajada farq qilishi mumkin. Shu bois nutqiy mashqlarni interfaol, kommunikativ va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tamoyillari asosida tashkil etish dolzarb hisoblanadi.

O'quvchilarning nutqini rivojlantirishda kommunikativ yondashuv muhim o'rin tutadi. Mazkur yondashuvga ko'ra, nutq o'rganish jarayoni sun'iy emas, balki real muloqotga yaqin sharoitlarda amalga oshirilishi lozim. Bunda o'quvchilar o'z

fikrlarini erkin bayon etish, bahs-munozarlarda ishtirok etish, o'z nuqtai nazarini himoya qilish orqali nutqiy faoliyatni rivojlantiradilar. Ayniqsa, bahs-munozara, "debat", rolli o'yinlar kabi mashqlar o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, nutqni rivojlantirishda differensial yondashuvdan foydalanish ham muhimdir. Har bir o'quvchining nutqiy darajasi, qiziqishi va psixologik xususiyatlari turlicha bo'lganligi sababli, mashqlarni individual yondashuv asosida tashkil etish zarur. Kuchli o'quvchilarga murakkabroq ijodiy topshiriqlar berish, nutqi sust rivojlangan o'quvchilarga esa sodda va bosqichma-bosqich mashqlarni taklif etish samarali natija beradi. Bu esa o'quvchilarning o'z imkoniyatlaridan kelib chiqib rivojlanishiga yordam beradi.

Nutqiy mashqlarni tashkil etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish ham alohida ahamiyat kasb etadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida o'quvchilarga audio va video materiallar asosida mashqlar berish, ularning eshitish va tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Masalan, qisqa videorolik asosida hikoya tuzish yoki eshitilgan matn asosida fikr bildirish kabi mashqlar o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini yanada boyitadi.

Bundan tashqari, o'quvchilarning nutqini rivojlantirishda refleksiya jarayonini tashkil etish ham muhim hisoblanadi. Dars yakunida o'quvchilardan "Bugun nimani o'rganding?", "Qaysi mashq senga qiyin bo'ldi?" kabi savollar orqali o'z faoliyatini tahlil qilish so'raladi. Bu esa o'quvchilarning o'z nutqiy rivojlanishiga ongli yondashuvini shakllantiradi va o'z ustida ishlash ko'nikmasini rivojlantiradi.

Nutqiy mashqlar samaradorligini oshirishda o'qituvchi nutqining o'zi ham muhim omil hisoblanadi. O'qituvchining aniq, ravon, ifodali va grammatik jihatdan to'g'ri nutqi o'quvchilar uchun namuna vazifasini bajaradi. Shu sababli o'qituvchi o'z nutq madaniyatiga alohida e'tibor qaratishi zarur. O'quvchilar ko'pincha o'qituvchi nutqini takrorlash orqali nutqiy ko'nikmalarni egallaydilar.

Yana bir muhim jihat shundan iboratki, nutqni rivojlantiruvchi mashqlarni baholash tizimi ham to'g'ri yo'lga qo'yilishi kerak. Faqat grammatik xatolarga

e'tibor qaratish emas, balki fikrning mantiqiyligi, ifodaliligi, izchilligi va mustaqilligi ham baholanishi lozim. Bunday yondashuv o'quvchilarda faqat to'g'ri yozish emas, balki mazmunli va ijodiy fikrlashga ham intilishni shakllantiradi.

Shuningdek, nutqni rivojlantirish jarayonida fanlararo integratsiyadan foydalanish ham ijobiy natija beradi. Masalan, tarix, geografiya yoki biologiya fanlari bilan bog'liq matnlar asosida nutqiy mashqlar tashkil etish o'quvchilarning nafaqat nutqini, balki umumiy dunyoqarashini ham kengaytiradi. Bu esa bilimlarni kompleks tarzda o'zlashtirishga yordam beradi.

Umuman olganda, nutqni rivojlantiruvchi mashqlarni samarali tashkil etish o'qituvchidan yuqori darajadagi metodik mahorat, ijodkorlik va pedagogik yondashuvni talab etadi. Mashqlarni mazmunli, qiziqarli va o'quvchilarning ehtiyojlariga mos tarzda tashkil etish orqali ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin.

Xulosa: Nutqni rivojlantiruvchi mashqlar o'quvchilarning til boyligini oshirish, tafakkurini rivojlantirish va kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Hikoya tuzish, matnni qayta hikoyalash, rasm asosida gap tuzish, savol-javob mashqlari va ijodiy yozma ishlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va ularni dars jarayonida faolroq ishtirok etishga undaydi. Shuningdek, mashqlarni tizimli ravishda qo'llash o'quvchilarning muloqot madaniyatini shakllantirish va bilimlarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mahmudov N. Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2015.
2. Qosimova K. Ona tili darslik metodikasi. Toshkent: Fan nashriyoti, 2017.
3. Yo'ldoshev J. Pedagogika asoslari. Toshkent: O'zbekiston, 2016.
4. Nurmonov A. Tilshunoslikka kirish. Toshkent: Akademya nashr, 2018.
5. Abdullayeva Q. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. Toshkent: Tafakkur, 2019.
6. Safarova R. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi. Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.

7. Hasanboyeva O. Pedagogika nazariyasi. Toshkent: Fan, 2020.
8. Yo'ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiyalar asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 2017.
9. Xudoyberganova M. Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent: Tafakkur, 2019.
10. Nurmonov A. Tilshunoslik va nutq madaniyati asoslari. Toshkent: Akademnashr, 2019.